

علی بن موسی الرضا علیہ السلام

در انساب و تاریخ

تألیف ابلی زندگانی امام رضا علیہ السلام

کلیات و احداثی

محمد حسن پاکدامن

سرشناسه: پاکدامن، محمدحسن، ۱۳۵۱ -
 عنوان و نام پدیدآور: علی بن موسی الرضا علیه السلام در انساب و تاریخ: تاریخ تحلیلی زندگانی امام رضا علیه السلام / محمدحسن پاکدامن.
 مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری: ۲۰۸ ص.
 شابک: 978-600-06-0306-9
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا.
 موضوع: تاریخ تحلیلی زندگانی امام رضا (ع).
 موضوع: علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۱۵۳؟ - ۲۰۳ق. -- سرگذشتنامه.
 موضوع: علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۱۵۳؟ - ۲۰۳ق. -- خانواده.
 سه افزوده: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
 رده دیویی: ۲۹۷ / ۹۵۷
 رده کسر: BP ۴۷ / پ ۲ ع ۸ ۱۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۲۶۸۴۰

علی بن موسی الرضا علیه السلام

در انساب و تاریخ: تاریخ تحلیلی زندگانی امام رضا علیه السلام
 کلیات و مباحث انسابی
 محمدحسن پاکدامن

ویراستار: مهدی انواری‌نسب

ارزیابان: دکتر محمد میرزایی، احمد ترابی

نمونه‌خوانی: سید عباس سلمان‌زاده

حروفنگاری: علی برهانی

طرح جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۷ / ۳۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۲۲۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۲۳۳۹۲۳

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

عجب علمی است علم بیت عشق
که چرخ همتش به سمت زمین است

تقدیم به: مادران عقیق و والامقام اهل بیت علیهم السلام
بزرگ بانوان.

- آینه بنت وهب علیها السلام
- خدیجه بنت خمیل علیها السلام
- فاطمه بنت اسد علیها السلام
- فاطمة الزهراء علیها السلام
- شهربانو بنت یزید علیها السلام
- فاطمه بنت الحسن علیها السلام
- أم فروه فاطمه بنت القاسم علیها السلام
- حمیده بنت صاعد مغربی علیها السلام
- أم البنین نجمه علیها السلام
- سبیکه نوبیه علیها السلام
- سمانه مغربیه علیها السلام
- حدیث علیها السلام
- نرجس [ملیکه] بنت یشوعا علیها السلام

فهرست مطالب

۹.....	سخن ناشر.....
۱۱.....	مقدمه.....

فصل اول

۱۷.....	سال ولادت امام رضا علیه السلام
۱۸.....	بیان اقوال.....
۲۱.....	تحلیل و بررسی.....
۲۷.....	برایند.....

فصل دوم

۲۹.....	نام مادر امام رضا علیه السلام
۳۰.....	تحلیل و بررسی.....
۳۷.....	گمانه برتر.....
۳۸.....	برایند.....

فصل سوم

۴۰.....	القاب و کنیه‌های امام رضا علیه السلام
۴۵.....	دامنه
۴۵.....	القاب منصوص
۴۶.....	لقاب مشهور عرفی
۵۵.....	لقاب زیارتی
۶۰.....	کنیه‌ها
۶۰.....	۱- ابراهیم
۶۱.....	۲- ابومحمد
۶۱.....	۳- ابوعلی
۶۱.....	۴- ابوبکر
۶۲.....	یادآوری

فصل چهارم

۶۳.....	نقش انگشتری امام رضا علیه السلام
۶۷.....	نقش نگین امام رضا علیه السلام
۶۹.....	واکاوی موضوع

فصل پنجم

۷۱.....	ازدواج‌های امام رضا علیه السلام
۷۳.....	ام حبیب
۷۵.....	سیبک
۸۱.....	یادآوری
۸۲.....	برایند

فصل ششم

فرزندانِ امام رضا علیه السلام	۸۴
نظریه‌ها و اقوال	۸۴
نظریه برتر	۸۸
روایت برنظم	۸۸
سند	۹۰
داستان‌های دورهٔ متنی	۹۱
جمع بین روایات	۹۲
واقفیه	۹۳
طریق جمع	۹۵
طبقه‌بندی روایات	۹۷
برایند	۱۰۳
محل دفن فرزندانِ امام رضا علیه السلام	۱۰۵
حسین بن علی	۱۰۵
علی بن	۱۰۹
جعفر بن	۱۱۲
ابراهیم بن	۱۱۳
فاطمه بنت	۱۱۷
رقیه بنت	۱۱۸

فصل هفتم

برادران و خواهرانِ امام رضا علیه السلام	۱۲۰
دامنه	۱۲۳
برایند	۱۳۷

فصل هشتم

۱۴۱.....	امام رضا و وصیت نامه امام کاظم علیه السلام
۱۴۴.....	حسن بن احمد بن ادريس
۱۴۵.....	ابراهيم بن عبدالله جعفری
۱۴۶.....	رايتن سندی
۱۴۸.....	براینا محتوایی
۱۵۳.....	منابع
۱۶۳.....	اعلام و نمایه
۱۸۵.....	مشجرات
۱۹۷.....	اسناد و تصاویر

سخن ناشر

عن عبدالسلام بن صالح الهروي قال: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: رَجِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا فَقَالَ: وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ. فَإِنَّ أَتَانِي مَوَّةٌ حَاسِنٌ كَلَامِنَا لَا تَتَّبِعُونَا.

حمد و سپاس بی حد خداوند بزرگ و دانای سزده که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي»^۱. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیاء محمد مصطفی ﷺ که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این هدف متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام، به خصوص عالم آل محمد ﷺ، حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علوم و معارف اسلامی به احیای امرامامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیبایی های فرهنگ

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام ۳۰۷/۱؛ از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر

مردم زیبایی های کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.

۲. ذاریات / ۵۶: «و جن وانس را نیا فریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

اصیل اهل بیت علیهم السلام آشنا ساخته‌اند.

بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی براساس نگاه ژرف تولیت فقید این آستان ملک‌پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد و با الهام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و دیدگاه‌های حکیمانه خلف صالح ایشان، مقام معظم رهبری، حضرت آیه الله العظمی خامنه‌ای مدظله العالی، و رهنمودهای تولیت معزز جناب آیه الله رئیسی، با تشکیل گروه‌های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت علیهم السلام پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

مسئله اصلی در این اثر، پژوهش‌های علمی در ریزموضوعات مطرح در زندگی امام هشتم شیعیان، حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام است. از دیرباز کتاب‌های فراوانی در مقوله شناخت و زندگی نامه آن امام همام تدوین یافته است؛ با این حال پس از تورق و ملاحظه اغلب این آثار به خوبی معلوم می‌شود که این نوشته‌ها اگرچه برای بازشناسی تاریخ و سیره رضوی تلاش کرده‌اند، اما در جمع‌بندی و تحلیل‌ها با وجود موضوعات را تبیین نکرده‌اند. از سویی، نبود تشخیص تخصصی و مرزبندی ادربی در تفکیک مباحث تاریخ رضوی و سیره رضوی، سرگردانی‌هایی در تحلیل و پژوهش به دنبال داشته، که ره‌آورد آن را می‌توان در نگارش‌هایی کلی و البته نه‌چندان تحلیلی و پژوهشی به نظاره نشست. امید است مخاطبان گرامی با پیگیری مجلدات دیگر این پژوهش بتوانند در دستیابی برخی از تازه‌ها در تاریخ زندگانی امام علی بن موسی الرضا علیه السلام بیش از پیش موفق گردند.

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی

مقدمه

هُمُ الرَّاغِبِينَ إِلَى مَسَدِ الدِّينِ فَرَضَ اللَّهُ طَاعَتَهُمْ وَأَوْجَبَ مَوَدَّتَهُمْ^۱

بی‌گمان پژوهش دربارهٔ شخصیت چهارده معصوم علیهم‌السلام چنانچه توأم با واکاوی وجست وجوی رفیق در سابع معتبر نباشد، خروجی آن نیز نمی‌تواند رهگشای کاستی‌ها و کمیود مای واقعی یا احتمالی مؤلفه‌های هویت فرهنگ شیعی در جامعه اسلامی باشد. از این میان می‌توان به شخصیت جامع عالم آل محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، علی بن موسی الرضا علیه‌السلام اشاره داشت که حضور و شهادت در سرزمین ایران، هویتی ماندگار و جذاب خلق کرد. بازشناسی شخصیت آن حضرت، تأثیری شگرف در نهاده‌های ساختاری رخدادها و پدیده‌های فرهنگی دارد؛ چه اینکه به تقدیر خدا، در سفر آن امام همام به ایران، بیش از پیش بنیان‌های شیعی و محبت ایرانیان به خاندان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آشکار گشت. از سویی در گذر زمان وجود بارگاه رضوی

۱. عیون أخبار الرضا علیه‌السلام، ۱/ ۳۰۷، باب ۲۸، ح ۶۹.

باعث بومی‌سازی تشیع و دمیده شدن روح فرهنگ رضوی در شاکله تاریخی فرهنگ ایرانیان، و در نتیجه همدم شدن مردم ایران با آموزه‌های اصیل اسلامی و شیعی شد. از آن پس، حضور و وجود معنوی امام رضا علیه السلام رشد فرهنگی ایرانیان را در زمینه‌های اعتقادی، کلامی، حدیثی، فقهی و قرآنی به دنبال داشت. چنین قرابتی آن قدر فراگیر و تأثیرگذار شد که برای بسیاری از شیعیان ایران، نام و سیره آن حضرت معادل با اسلام و اهل بیت علیهم السلام شناخته می‌شد. به یقین بهره‌وری از چنین اندوخته و ذخیره معنوی پژوهشی کاربردی و درخور شناخت دقیق‌تر حضرت امام رضا علیه السلام را می‌طلبد.

بیان مسئله

مسئله اصلی در این اثر، شناسایی علمی در ریزموضوعات مطرح در زندگی امام هشتم شیعیان، حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام است. از دیرباز کتاب‌های فراوانی در مقوله شناخت و زندگی امام همام تدوین یافته است؛ با این حال پس از بررسی اغلب این آثار به خوبی معلوم می‌شود که این نوشتارها گرچه برای بازنشانی تاریخ و سیره رضوی تلاش کرده‌اند، اما در جمع‌بندی و تحلیل‌ها به خوبی موضوعات را تبیین نکرده‌اند. سویی، برخی امور دیگر سرگردانی‌هایی در تحلیل و پژوهش به دنبال داشته، که ره‌آورد آن را می‌توان در نگارش‌هایی کلی و البته نه‌چندان تحلیلی و پژوهشی به نظاره نشست.

بیان هدف

▪ واکاوی تاریخی دوران حضور امام رضا علیه السلام در مدینه.
حجم متراکمی از آثار چاپ شده تنها به حوادث جریان سفر امام رضا علیه السلام به خراسان تا شهادت ایشان پرداخته‌اند و به تاریخ بیش از پنجاه سال اقامت امام علیه السلام در مدینه نپرداخته‌اند، یا گذرا و سطحی از آن عبور کرده‌اند. بدیهی است واکاوی حضور علمی، فرهنگی و اجتماعی آن حضرت در این سطح از حیات و امامتشان، ره‌یافت‌های پژوهشی و کاربردی بسیاری را به دنبال دارد.

▪ واکاوی نسبی (نسب‌شناسی) برای شناخت دقیق‌تر زندگانی امام علیه السلام، فرزندان، واهران، فرزندان و همسران آن حضرت.
بهره‌مندی از الگوسازی طائفه‌ای و داده‌های نسب‌شناسی و گزاره‌های تاریخی گامی بایسته و مفید برای این‌گیری تحلیلی، تلقی می‌گردد. چه بسا نادیده‌گرفتن چنین تکنیک تلفیق پژوهشگر را در دستیابی به هدفش ناکام نماید.

▪ واکاوی سندی و محتوایی گزاره‌های تاریخی.
معمولاً در براینده تحلیلی گزاره‌های تاریخی به بررسی سندی - آن گونه که برای استنباط یک حکم فقهی از گزاره‌های روایی و حدیث به کار گرفته می‌شود - وجود ندارد، و به اصطلاح مشهور تسامح در گزاره‌های تاریخی جایز است، اما نگارنده بر این باور است که در تحلیل حیات علمی و اجتماعی امام رضا علیه السلام چنین تسامحی جا ندارد و برای باورپذیری و استحکام بیشتر، بررسی سندی لازم است.

▪ تدوینی جامع در راستای پاسخ‌گویی به نیازهای پژوهشی و مطالعاتی درباره شخصیت‌شناسی تاریخی امام رضا علیه السلام.

- نقد و بررسی آرا و دیدگاه‌های بیان شده در سرفصل‌های مطالعاتی و نگارشی درباره امام رضا علیه السلام در تاریخ.
- گفتمان‌سازی سبک و سلوک اجتماعی، فرهنگی و سیاسی امام رضا علیه السلام.

روش تحقیق

- این پژوهش براساس روش کتابخانه‌ای و اسنادی با مراجعه به موارد زیرندوین می‌شود:
- منابع آثار متقدم و معتبر تاریخی، روایی، رجال و انسابی شیعه و سنی.
 - نسخه‌های خطی، اسناد.
 - کتاب‌های اسامی و تاریخ ماصر.
 - مقالات و صاحب‌های علمی.
 - مداخل چاپ شده در دایرةالمعارف‌ها، فرهنگ‌نامه‌ها و دانش‌نامه‌های فارسی و دیگر زبان‌ها.
- در این پژوهش، نگارنده از باورقی‌ها و پی‌روش‌های فراوانی، عمدتاً متون عربی آمده در روایات و داده‌های تاریخی بهره بردار است؛ چه اینکه بر این باور است که افزون بر آماده‌سازی متنی پیراسته شده در موضوع این پژوهش، برخی کلیدواژه‌های پژوهشی نیز در اختیار نگارنده است و متخصصان این حوزه قرار گیرد تا در تبیین این مطالب پیش‌رو و انتقال مطلوب تر آن‌ها به مخاطب، مفید واقع شود.

تقدیر و سپاس

در پایان لازم است از همکاران عزیز، به‌ویژه فاضل ارجمند جناب آقای محمود پسندیده و دیگر همکاران در بخش خدمات پژوهشی و گروه ویراستاری که در مراحل مختلف، در به ثمر رسیدن این پژوهش، نگارنده را

همراهی و یاری نمودند، قدردانی نمایم. برای ایشان در جوار امام خوبی‌ها
حضرت مولانا ابوالحسن الرضا علیه السلام بهترین‌ها را خواهانم.

ابوالصدرا حسام‌الدین محمد حسن پاکدامن

حوزه علمیه مشهد مقدس

۱۳۹۷-۱۳۹۵

www.ketab.ir